

University of Groningen

Onderzeewerelden van voor en na de klimaatcrisis

Haveman, Anna-Rosja

Published in:
Metropolis M

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2020

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Haveman, A-R. (2020). Onderzeewerelden van voor en na de klimaatcrisis. *Metropolis M*, 28-31.
https://www.metropolism.com/nl/features/40880_onderzeewerelden_van_voor_en_na_de_klimaatcrisis_oth_er_worldy_on_hold_9

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

ONDERZEEWERELDEN VAN VOOR EN NA DE KLIMAATCRISIS

Door Anna-Rosja Haveman

Welke positie nemen kunstenaars in ten opzichte van het achteruitgaan van de biodiversiteit en de door de mens veroorzaakte klimaatverandering? Anna-Rosja Haveman bezocht enkele recente tentoonstellingen waarin het zeeleven een hoofdrol speelt en spreekt met Hanne Hagenaar die werkt aan *Other.Worldy*, een aan de zee gewijde tentoonstelling voor het Fries Museum in Leeuwarden.

De oceaan is een van de onderwerpen waar kunstenaars in het kader van de klimaatcrisis hun pijlen op richten. Het is enerzijds een lastig te omvatten fenomeen, anderzijds wordt er veel wetenschappelijk onderzoek naar gedaan wat weer veel kennis oplevert die concreet te gebruiken valt. Zo weten we dat de zeespiegel wereldwijd sinds 1900 met gemiddeld twintig centimeter is gestegen.¹ Neem daarbij de afstervende koraalriffen, oceaanzuur, microplastic, plastic-eilanden, olie lekkages, overbevissing,

uitstervende diersoorten, instortende ecosystemen, aftakelende boorplatformen en de aanleg van windmolenparken, en je begrijpt direct waarom dit een fascinerend, zo niet verlamdend groot en beangstigend onderwerp is.

Een voorbeeld van een groep kunstenaars en anderen die zich daar in Nederland mee bezighouden is de Ambassade van de Noordzee, die in 2018 werd opgericht door onder andere Anne van Leeuwen, Thijs Middeldorp en Harpo 't Hart. Vanuit het gedachtegoed van

Bruno Latour en diens Parlement of Things, proberen zij een nieuwe po te ontwikkelen waarin de aarde centraal staat. In hun geval draait het om de Noordzee, die ze een politieke status willen geven. Officieel heet het de Ambassade van de Noordzee werkt als een alternatieve Noordzee-perspectief die representatief zijn voor onze tijd, de Antropoceen. Vanuit een urgente behoefte worden relaties tussen verschillende Noordzee-spelers – zoals aanpak, kabeljauwen, vissers en pl

DAI fosters h
invigorates st
performing, c
Nine times p
environment,
funky art co
to live togeth
communities
is a wild spac
our experime
embraced.

Applications
ground in vi
sound, archit

Photo-credit
DAI is an art

– op een speelse, open en kritische wijze onderzocht, verbeeld en vertegenwoordigd.² Naar het model van Rights of Nature wordt onder andere onderzocht of de Noordzee een zelfstandig rechtspersoon moet worden. Aan kunstenaars is gevraagd om de niet-menselijke actoren een stem te geven, door de aandacht te vestigen op geur, kleur en geluid.³

Los van de vraag of het überhaupt mogelijk is om buiten ons eigen menselijke interpretatie- en handlingsvermogen een stem aan niet-menselijke actoren te geven, verschuift niet per se het handlingsvermogen (agentschap), maar wel onze aandacht naar de impact van de menselijke activiteit op het ecosysteem van de Noordzee.

Intelligente aliens

Bij de zee in een kunstcontext denk ik vooral aan de octopussen in het werk van Joan Jonas of Laure Prouvost. Inktvissen, de benaming van de groep *Cephalopoda* waartoe ook octopussen behoren, staan in de evolutieboom ver af van de mens. Terwijl inktvissen worden beschouwd als de meest intelligente ongewervelde dieren, is het type intelligentie moeilijk te vergelijken met de menselijke cognitie. De 'intelligente aliens' vertegenwoordigen een andere

vorm van denken, die momenteel populair is in de theorie die ook in kunstkringen veel resoneert. Donna Haraway gebruikt de metafoer *tentacular thinking* (denk aan spinnen) om een manier van denken aan te moedigen waarbij het niet draait om één waarheid. Volgens Haraway leer je met acht tentakels voorbij simplistische opposities te denken en het haptische te verbinden met het visuele.⁴

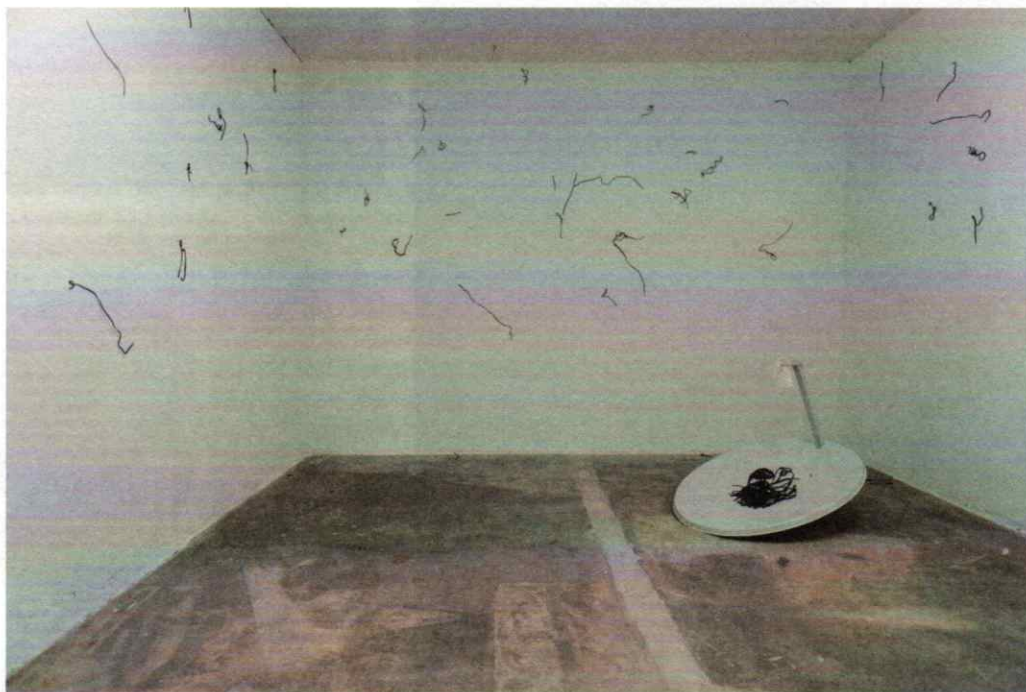
In *A Tale of a Tub* te Rotterdam wijdden de pas aangetreden directeuren Julia Geerlings en Nikolaas Johannes Lekkerkerk afgelopen jaar *Honorary Vertebrate Club*, één van hun eerste twee tentoonstellingen, aan dit onderwerp. In diverse werken stonden de octopus en andere ongewervelde koppotigen centraal. Een conceptueel breed scala aan onderwerpen kwam aan bod, waaronder de seksualiteit van zeebewoners (Anne Duk Hee Jordan), communicatie met buitenaardse levensvormen (Sarah Anelle Schönfeld) en de kwalen als protagonist in een nieuwe wereldorde (Sophie Mallett). Op hetzelfde moment als de *Honorary Vertebrate Club* vond een verdieping hoger de tentoonstelling *The Water Party* plaats, naar aanleiding van een column van David Bernstein in *Metropolis M* Nr 1-2019, waarin hij pleitte voor een herwaardering van de sociale, spirituele

en filosofische rol van water in ons leven. Tegen de achtergrond van de ecologische crisis lijken water en het zeeleven een artistieke benadering te bieden die niet wegstijgt van de realiteit, maar toch genoeg ruimte biedt aan de verbeelding.

Other.Worldly

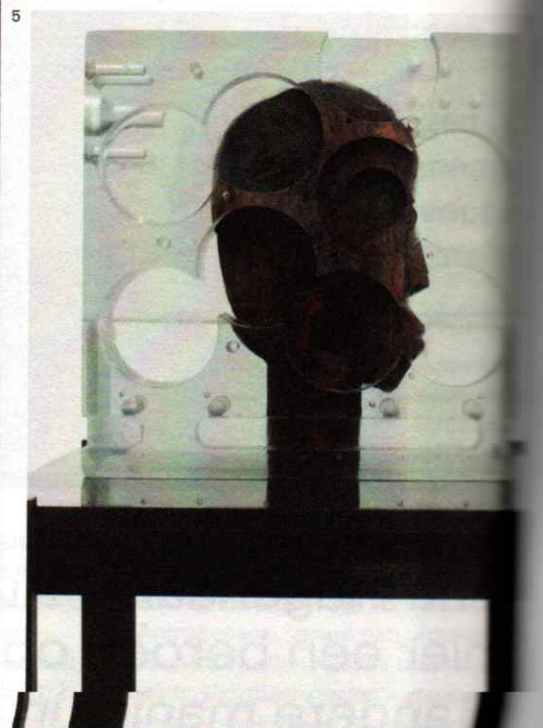
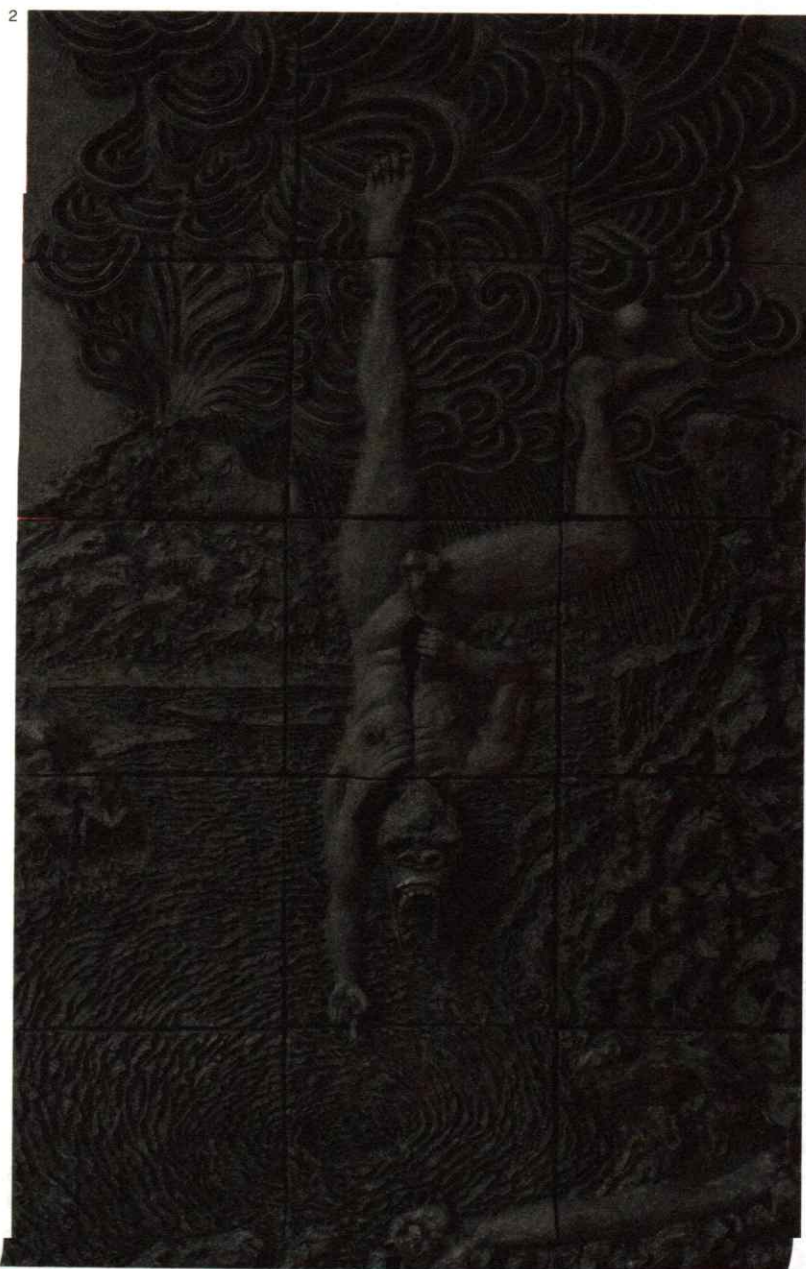
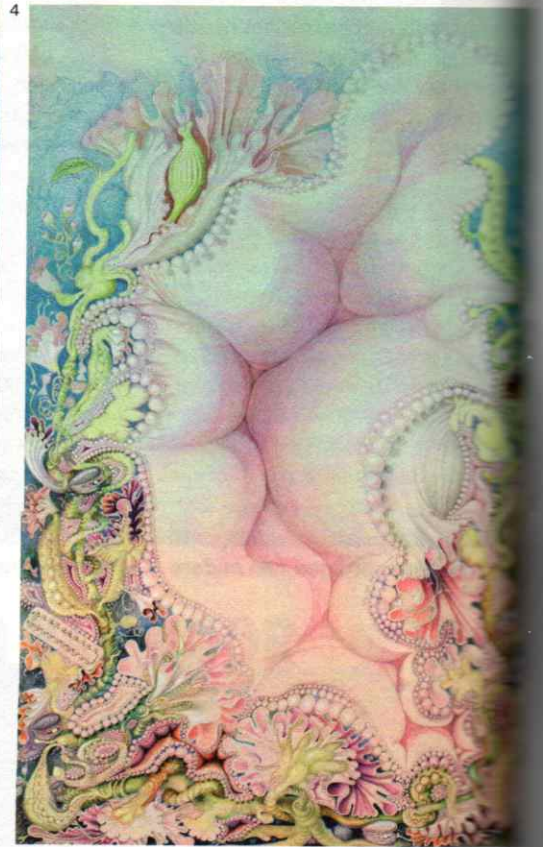
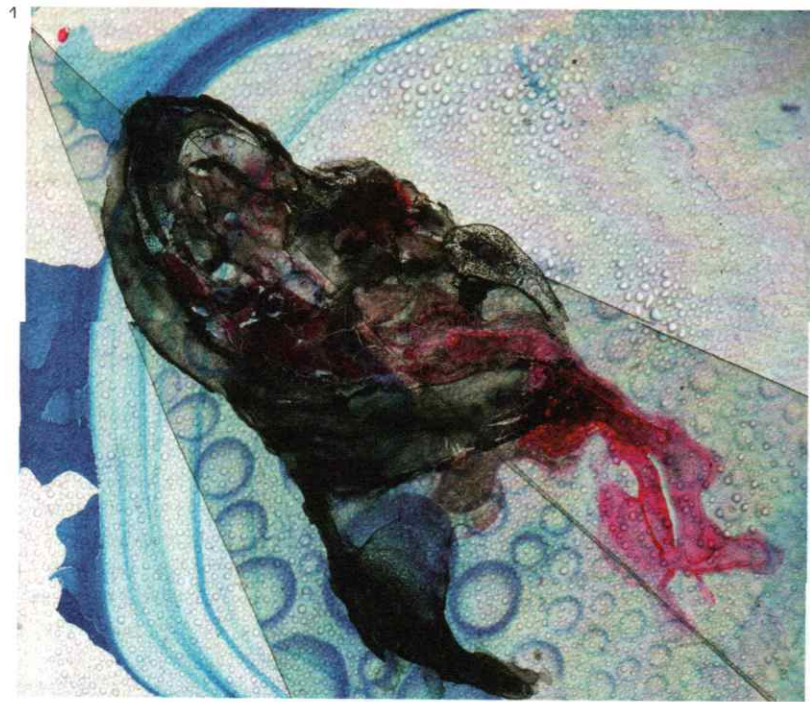
De tentoonstelling *Other.Worldly* in het Fries Museum past in de hier geschetste interesse en zorg om het water in de kunst. Maar anders dan de meer theoretisch georiënteerde projecten van de Ambassade van de Noordzee en *A Tale of a Tub* zoekt de samensteller Hanne Hagenars naar een poëtischere benadering van de onderzeewereld. In haar tentoonstelling brengt de recent aangetreden conservator moderne en hedendaagse kunst in het museum een aantal werken van internationale en Nederlandse kunstenaars bijeen, waarin het gevoel van oneindigheid, mysterie en mythe centraal staat. Net zoals het wateroppervlak het gevoel opwekt jezelf te kunnen verliezen in het staren naar de zee, roept de oneindigheid van de onderzeewereld een bijna religieuze ervaring op.

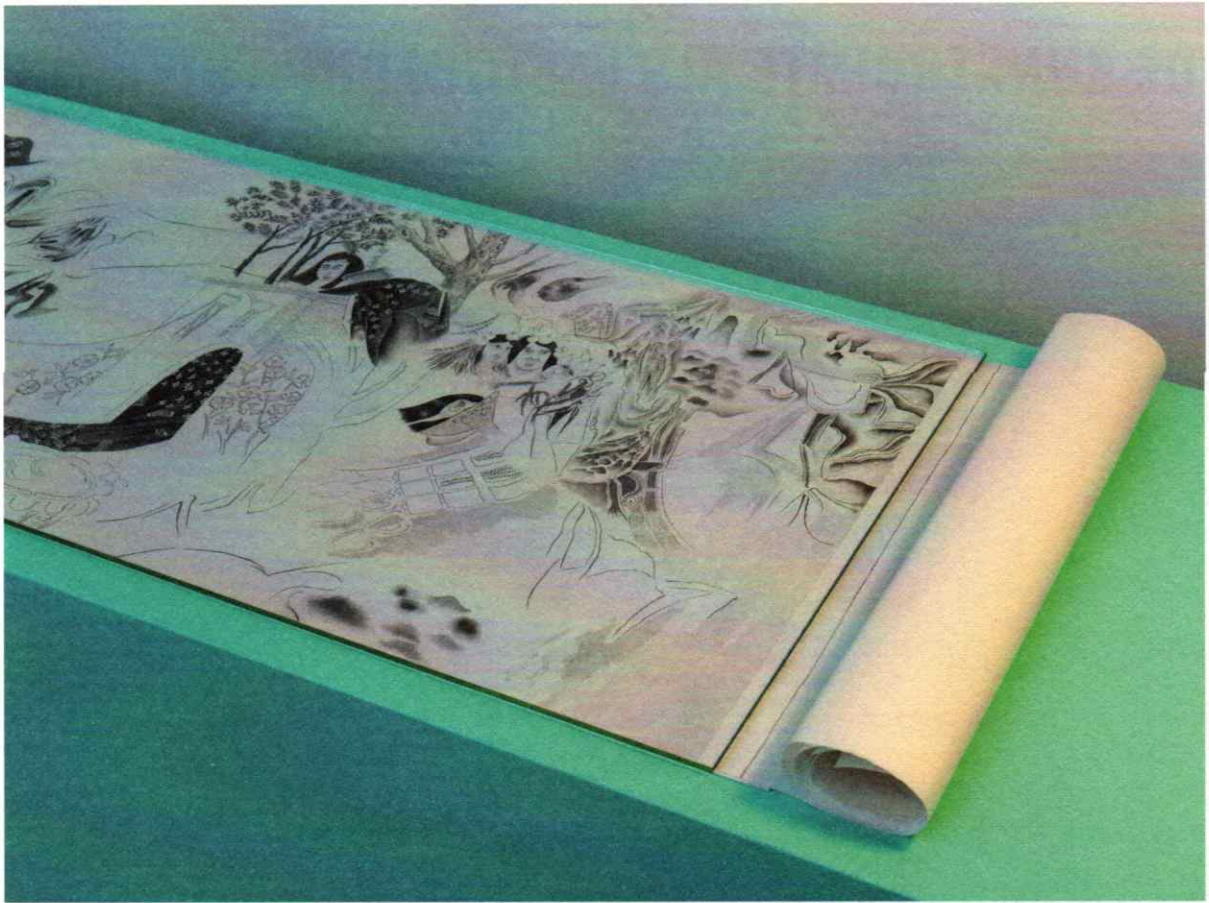
Hagenars benadrukt dat we steeds meer weten over de onderwaterwereld, maar deze toch in toenemende mate verwaarlozen. Zij wil deze grote onder-

Sarah Anelle Schönfeld, *Alien Linguistic Lab*, 2018, installatie, onderdeel van *Honorary Vertebrate Club* bij *A Tale of a Tub*, Rotterdam, foto LNDWstudio

Hanne Hagenars: 'Kunst doet op een andere manier een beroep op je zintuigen, wat je weer op een andere manier in contact brengt met de wereld'

Evelyn Taocheng Wang, *Five Weathers*, 2015, aquarel op rijstpapier, glas, sokkel, courtesy Galerie Fons Welters, Amsterdam

werpen benaderen vanuit de verbeelding: 'Kunst doet op een andere manier een beroep op je zintuigen, wat je weer op een andere manier in contact brengt met de wereld. Juist omdat het contact met de omgeving verloren lijkt te zijn gegaan, en er zo machinematig met de natuur wordt omgaan, kunnen spiritualiteit en mythe een belangrijke rol spelen. In mooie meeslepende beelden dringt de boodschap en ook de horror misschien beter door.'

De verwerving van de installatie *Osedax* (2010) van Edgar Cleijne en Ellen Gallagher vormde aanleiding voor een tentoonstelling die de gelaagdheid van de onderwaterwereld omarmt. Niet alleen representeert deze installatie de zinderende schoonheid die de onderwaterwereld omvat (gekleurde wieren, handgeschilderde diaprojecties, aquatische portretten), ook serieuze thematische onderwerpen komen erin terug (olieplatformen en de trans-Atlantische slavenhandel). Dezelfde poëtische verbeelding van onderwerpen blijkt ook uit Gallaghers *Bird in Hand* (2006). Het schilderij brengt kapitein Ahab (de walvisvaarder uit Herman Melville's *Moby-Dick*, 1851) samen met de legende van

Drexcia (het zwarte Atlantis), die zij op een eigen manier vormgeeft: een figuur met een school visjes als kroeshaar.

In de tentoonstelling staat ook een curiositeitenkabinet dat dient als viering van het esthetische spektakel dat zich onder het wateroppervlak afspeelt. Verleidelijke kleuren hoeven niet per se depolitiserend te werken, zo bewijst Kinke Kooi die in haar pastelkleurige, sierlijke tekeningen de gevestigde smaak ter discussie stelt. Haar tekeningen doen denken aan die van Ernst Haeckel, de zoöloog die de term ecologie bedacht. Zijn tekeningen zijn kenmerkend voor de wisselwerking tussen kunst en wetenschap (microscopische tekeningen waren van invloed op art nouveau), maar kunnen in stijl afgedaan worden als kitsch. Hagenaars' selectie brengt het werk van veel vrouwelijke kunstenaars en kunstenaars van sterk uiteenlopende culturele achtergronden bij elkaar. Een interessante intersectie van culturele contexten is te zien in het werk van de Chinese, in Nederland woonachtige, Evelyn Taocheng Wang. Voor de negen meter lange tekening *Five Weathers* (2015) deed zij inspiratie op in het Friese landschap en het Waddengebied. Ze speculeert over de lokale ge-

schiedenissen en vervlecht Nederlandse oorlogsverhalen met Chinese mythes.

Zoveel kunstenaars, zoveel benaderingen van curatoren van de zee. Hagenaars: 'Dit is mijn kijk op de onderwaterwereld en de daaraan verbonden thema's. Een ander zou het totaal anders samenstellen.' Kan de veelvoud aan uiteenlopende tentoonstellingen die allen raken aan het achteruitgaan van de biodiversiteit en de door de mens veroorzaakte klimaatcrisis, ook op zichzelf worden opgevat als een manifestatie van tentaculair thinking? In het kader van de maatschappelijke uitdagingen vertegenwoordigen kunstenaars en curatoren elk op eigen wijze het verwonderen, kritisch nadenken en veranderen, waarbij verschillende benaderingen in elkaar grijpen, overlappen of elkaar tegenspreken. Denkend als een octopus is die veelvoud geen probleem maar juist een aanwinst.

ANNA-ROSJA HAVEMAN

is PhD-kandidaat aan de Rijksuniversiteit Groningen, schrijver voor Het Resort en Syb Circles

OTHER.WORLDLY

Fries Museum, Leeuwarden
15.2.2020 t/m 3.1.2021